

УДК 323.1 + 32.019.51 + 908

А. Л. Зінченко

ДЕГУМАНІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНИХ ВІДНОСИН І “ГУМАНІТАРНА” ПОЛІТИКА ПРАВЛЯЧИХ ГРУП ДОНЕЦЬКОГО КРАЮ

Розкриваються передумови дегуманізації соціальних відносин в Україні в другій половині 1990-х – на початку 2000 рр., її вияви в Донецькому краї, специфіка ідеологем та кадрової політики правлячих груп регіону в царині гуманітарної політики.

Ключові слова: гуманітарна політика, дегуманізація соціальних відносин, кадрова політика, ідеологеми, Донецький край.

Гуманітарна сфера соціальних відносин в своєму осередковому розумінні пов'язується з гуманізмом, сучасне розуміння якого визнає цінність людини як особистості, її право на життя й свободу, на виявлення й розвиток здібностей, на доступ до освіти, охорони здоров'я, на участь в обговоренні суспільно значущих проблем і розглядає благо людини як головний критерій оцінки соціальних інститутів, а принципи рівності, справедливості, людяності, поваги до права оптимальними засадами у побудові засад суспільного життя. Відповідно й гуманітарна політика в діяльності урядових інституцій, політичних, громадських організацій, ЗМІ та інших акторів суспільно-політичного процесу покликана скеровувати соціальні відносини саме в такому напрямі. Для того, щоб це покликання реалізувалося в програмових цілях і практичній діяльності суспільства загалом та рекрутованих ним політиків, необхідно, щоб у суспільній свідомості був сформований певний цілісний набір критеріїв щодо цих проблем. Тим часом, на початок 2010-х років для українського суспільства була властива крайня суперечливість соціально-економічних й соціально-політичних процесів та різнобій артикульованих морально-ціннісних концептів. Як зазначає про той час Микола Михальченко, “сьогодні в Україні існує конгломерат дезорієнтованих, неконсолідованих соціальних прошарків і груп, які погано усвідомлюють і проявляють свої інтереси, не об'єднані в певну цілісність, громадські організації, партії діють на вузькосуб'єктивній, волонтаристській основі, чії лідери представляють самих себе, а не соціальні спільноти. Виникає феномен фальшивої ідентифікації, коли люди голосують за лідерів, ситуативно об'єднуються на тимчасових солідаристських основах (харизматичний лідер, популістська програма), не особливо уявляючи собі, наскільки це відповідає їхнім інтересам й загальному благу. Тому українське суспільство – це швидше конгломерація” [15, с. 436–437]. Відповідно до цього, в соціально незбалансованому суспільстві, яке не має переконливо сформульованої й дієвої ідейно-політичної перспективи, немає бази для формування цілісної загальносуспільної програми в царині гуманітарної політики. Як пише з цього приводу виходець з Луганщини, відомий письменник, публіцист і громадський діяч Сергій Жадан, “у нас [тобто, в Українській державі. – А. З.] нема культурної гуманітарної політики ні зсередини країни, ні поза її межами. І це, по-перше, страшенно показово для України, яка просто не дбає про себе, як про державу, не дбає про свій імідж, про своє представлення, про своє майбутнє, про свої інтереси” [8].

Підрядне значення соціогуманітарної політики в діяльності владної верхівки України пояснюється історично, воно склалося ще в добу тоталітаризму, коли ця сфера розглядалася як поле проекцій для панівної комуністичної ідеології, а її працівники добиралися й оцінювалися за принципом відданості системі. Ця упослідженість посилилася в постсовєтську добу, коли інтереси правлячих верств зосередилися довкола питання розподілу державної власності, соціальна відповідальність владних команд упала нижче критичного рівня. Соціологічні заміри початку 2010-х років засвідчили, що для українського суспільства притаманні риси “ущербленої (соціально хворої) свідомості, яка несе в собі недоліки тоталітаризму й набуває нових на основі некритичного ставлення до західного способу життя, сприймаючи його не найкращі зразки – культ особистого збагачення, сексу, насильства. ... Маса за історичною інерцією і далі вимагають від держави того, що вона вже не може дати: зарплату, квартиру, безоплатну освіту й охорону здоров'я” [15, с. 442].

Але ж і сама держава й пропонована нею якість державного управління не відповідала запитам часу. “Та організація, яку ми називаємо “держава”, значною мірою стала полем битви кланів, мафій, груп еліт, що намагаються встановити свій політичний режим. Мета цих режимів – забезпечити себе від суспільства, підпорядкувати його своїм цілям. Стурбованість загальнонаціональною долею, майбутнім країни – не пріоритетні завдання режимів, а лише демагогічні димові завіси, оскільки у політичних режимів дотепер немає стратегічних відповідей на виклики XXI століття й на бажання мас вирватися із злиднів”. Після здобуття незалежності соціогуманітарна сфера України, за словами С. Здіюрука, зазнала вельми болючих трансформацій: масова свідомість була дезорієнтована, у суспільстві зростали меркантилізм, жорстокість, радикальні настрої та апатія [6, с. 12]. Загальна тенденція розвитку суспільства неминуче відтісняла гуманістичні засади й принципи побудови суспільних відносин, їх організації та регулювання методами державної політики на третій план. Отже загальний вектор соціально-економічного курсу владного політикуму середини 90-х – початку 2000-х років не був спрямований на подолання соціальних та ідеологічних деформацій совєтської доби і вже тому не мав гуманітарно-лояльного характеру в принципі. Наслідки цієї надщербності владних кіл і виявилися в сепаратистських рухах на Донбасі, анексії Криму, що стали наслідками масштабної гуманітарної катастрофи, яка проявилася в тому, що фундаментальні гуманістичні цінності, передовсім право людини на життя, свободу, а разом з тим, культурні й освітні традиції

та суспільні очікування молодшого покоління, були витіснені потужними хвилями розграбування загальносуспільного надбання, корупційних махінацій, непрофесіоналізмом чиновників, відсутністю перспективного моделювання держави. Дегуманізація суспільства й жадоба наживи тих, хто опинився “при посадах” у сферах культури, освіти й науки, гальмували розвиток і зводили нанівець будь-які зусилля налагодити роботу цих сфер [20, с. 11].

Тим часом реалізація гуманітарної політики має ще й виразні регіональні характеристики, у тому числі в Донецькому регіоні. Це пов'язане як особливостями формування населення краю, національним складом, статусом національних груп, менталітетом соціальних груп, а передовсім – загальним характером соціально-економічного процесу в регіоні й сформованим тут стилем життя, ставленням до людини як особистості, до її здоров'я, культури праці й дозвілля, традиціями добору й споживання культурного продукту, взаємин в сім'ї тощо.

Соціально-економічні особливості розвитку Донецького краю породили й особливу його суспільну атмосферу. Михайло Гаухман вважає, що при її характеристиці важливо враховувати чотири ключових поняття, властиві для місцевих ментальних реалій: 1) ностальгія, 2) провінційність, 3) олігархія, 4) регіоналізм [5]. Можна погодитися з цим набором критеріїв як ключовим, однак третій критерій з цього ряду явно випадає з логіки добору понять. Ця окрема соціальна група, яка справді визначає основні вектори розвитку регіону: економічні, політичні, соціальні, інформаційно-гуманітарні. Передовсім з її діяльністю пов'язане все те, що, зокрема, характеризує події “зухвалих 90-х”, коли відбувалося захоплення й переділ власності, що мало гостро кримінальний, розбійний характер, і супроводжувалося встановленням контролю за ЗМІ, убивствами журналістів, створенням протизаконних кримінально-силових формувань, масовим підкупом виборців, судів і силових структур. У масовій свідомості цей критерій пов'язаний з патерналізмом советського типу, однак тепер він набув ознак *олігархічного патерналізму*, сподівання на Великого Батьку. Саме цим і пояснюється сприймання В. Януковича як “батька-опікуна” та Р. Ахметова як благодійника краю. Крім цієї характеристики, як відзначають численні дослідження, слід додати сформовану історично зневагу до законності, культ сили, готовність на поклик Баті вчинити будь-які дії, в тому числі й ті, що йдуть всупереч праву й закону. Сказане й створювало загальні підстави для деструкції етично-правових норм в ході великого переділу державної власності в 1990-ті роки, т. зв. реструктуризації вугільної промисловості й формування напівпідпільно-копанкової системи видобування та збуту вугілля, що виводила соціальні відносини на позацивільзований, позагуманітарний рівень.

Вугільна промисловість Донбасу деградувала ще з 1980-х і в середині 1990-х зайшла в глухий економічний кут. Це супроводжувалося загальним зубожінням населення, закриттям шахт, масовим безробіттям, а відтак – загальною деморалізацією, зростанням алкоголізму, злочинності й інших негативних соціальних явищ. Загальне зубожіння, соціальна й культурна деградація мешканців Донбасу не виникли спонтанно, як наслідок об'єктивних економічних тенденцій, вони пов'язані з конкретними управлінськими рішеннями, які приймали вищі державні чиновники. Тамими визначальними управлінськими рішеннями стали, зокрема, ті, що програмували реструктуризацію шахт Донбасу, яка провадилася відповідно до указу Президента України “Про структурну перебудову вугільної промисловості” від 7 лютого 1996 р. На практиці цей указ був використаний регіональними та столичними бюрократами, які зібрали цілі капітали на знищення вугільних виробництв. Реструктуризація шахт спричинила різкі зміни соціально-політичних орієнтирів шахтарів: із грізної сили, якою вони були на початку 1990-х років, вони перетворилися на жалюгідних безправних роботяг, що зі страхом тримаються за свої робочі місця на державних шахтах або в жахливих нелюдських умовах, без соціальних гарантій порпаються в шахтах-копанках [10, с. 51, 54].

Реструктуризація шахт стала не лише наймасштабнішим економічним злочином в історії незалежної України, але й стала соціальним лихом для мешканців краю. Уся багаторічна кампанія знищення української вугільної промисловості базувалася, по-суті, на помилковом утвердженні про тотальну безперспективність українських шахт. При цьому організатори цього злочину активно поширювали серед шахтарів твердження про те, що провина за знищення шахт лежить на чиновниках з аграрних областей Західної України, які начебто нічого не розуміли в промисловості, а тому вирішили поховати вугільну галузь. Таким чином в масову свідомість цілеспрямовано закладалася й поширювалася ментально-психологічна міна, спрямована на розчленування України. Проте, вироки шахтам втілювали в життя вихідці таки з Донбасу: серед перших розробників програми реструктуризації вугільної галузі був міністр Юрій Поляков – досвідчений шахтар. До того, як стати міністром, Поляков кілька років був мером Тореза, який згодом зазнав чимало лиха через реформи свого колишнього керівника. Його наступники в міністерському кріслі були вихідцями з Донбасу. А найвідомішим з нищителів шахт став уродженець Донецької області, колишній впливовий функціонер КПУ, Сергій Тулуб, який очолював Міністерство вугільної промисловості у 1998 – 2000 рр., а потім ще двічі повертався в міністерське крісло [10, с. 51, 54].

Одним з перших відчуло на собі наслідки реструктуризації селище Штерівка під Красним Лучом. 1996 р. варварським чином було ліквідовано єдину шахту “Штерівська”. В 1998 році в газеті “Дзеркало тижня” (7 серпня) згадувалося про перших шахтарів-нелегалів у статті з характерною назвою “Резервація”, в якій йшлося про це селище. Саме з кінця 1996 року почався процес перетворення селища в “резервацію”. Були закриті й розграбовані дитячі сади, припинили роботу два клуби й дві бібліотеки. Під сокиру пішли лісопосадки довкола Штерівки, а окремі люди почали видобувати вугілля в саморобних шахточках-мишоловках. [7]. Як бачимо, т. зв. реструктуризація шахти, яка була соціотвірним виробничим осередком міста, спричинило його тотальну деградацію, а отже й руйнування життєво важливих соціокультурних осередків. Так само відбувалося і в десятках інших шахтарських міст і селищ, що безпосередньо впливало на руйнування базових осередків гуманітарної сфери суспільства й довкілля.

Заходами українського уряду до реструктуризації шахт Донбасу були залучені гроші, виділені Світовим банком, проте ці величезні кошти були розкрадені місцевими кримінально-політичними групами. Однак, організатори цього розкрадання зуміли провести масове впливання в мізки мешканців Донбасу чуток про те, що винуватцем їхніх бідувань є ... Світовий банк. Саме тому в свідомості шахтарів згадка про участь Світового банку у фінансуванні реструктуризації шахт викликає обурення й злобу. Вину за всі шахтарські біди списали на американців. Мільйони мешканців Донбасу й досі ненавидять Світовий банк та американців, проте так і не спромоглися задуматися, чиїми руками проводилася ліквідація підприємств і куди поділися кошти, виділені банкірами для шахтарських міст [10, с. 62]. У цьому видно ще одну важливу ментальнісно-психологічну міну, яку було використано кримінально-політичним кланом Ахметова-Януковича під час Помаранчевої революції 2004 р., – закорінення в свідомості обивателя Донбаського краю ненависти до Заходу загалом, “американців” зокрема і прихильників “помаранчевих”, які наполягали на прозахідному виборі України.

Однак, попри агресивну антикорупційну риторику, після приходу до влади “помаранчевих”, нова влада з копанками боротися не стала. Трохи притиснувши організаторів бізнесу у 2005-му, чиновники дійшли висновку, що вигідніше очолити тіньовий вугільний сектор, ніж оголошувати йому війну. Коли ж після виборів 2010 р. всю повноту влади зосередила команда Януковича, то і контроль за нелегальною вугільною галуззю невдовзі перейшов до так званої Сім’ї. Торгівля “чорним” вугіллям опинилася в руках компаній старшого сина Януковича – Олександра. При цьому ці компанії вдавалися до відверто кримінальних оборудок. Для самих нелегальних вуглярів з початком режиму Януковича явно настали скрутні часи. Прокуратура, міліція, СБУ з повновладних господарів, які звикли збирати данину з вугільної братви, перетворилися на сторожових псів сімейного бізнесу, на зняряддя репресій в руках нових господарів України. На вугільну імперію Януковича до його втечі працювала вся вертикаль української влади. Обласні і міські ради, контрольовані Партією регіонів, видавали потрібним людям землевідведення під майбутні копанки. Правоохоронці забезпечували *кришу* діркам, кар’єрам та площадкам, де видобувалося й складувалося вугілля. Державні підприємства за завищеними цінами за бюджетні гроші купували здобуте в копанках паливо [10, с. 62]. Взагалі це типова для Донбасу бізнес-схема, яка починаючи з 2010-го активно насаджувалася по всій країні: між державним підприємством, наприклад ТЕЦ, і постачальником, приміром вугільною шахтою, виникає посередник, який акумулює основний прибуток у цьому ланцюжку. Таким чином, жертвою цих схем стали багато міст Донецького краю, як приклад можна взяти, хоча б місто, Лисичанськ. Проте очільники владних структур робили вигляд, ніби проблем у місті й на Луганщині загалом немає, у чому, зокрема, запевняв голова обласної держадміністрації й обласної організації Партії регіонів Володимир Пристюк. На своєму сайті регіонали виклали твердження про те, що в рейтингу соціально-економічного розвитку регіонів України, який складає Кабінет Міністрів, Луганська область із 14-го місця за підсумками 2012 року піднялася на 5-те за результатами роботи в I кварталі 2013-го. [9].

Прорегимні ЗМІ створювали образ влади, сформованої Партією регіонів, як такої, що ставить своєю метою модернізувати Україну, створити технологічні парки, залучати інвестиції, створювати робочі місця. Так, зокрема, інформуючи про робочу нараду міністра енергетики та вугільної політики Юрія Бойка, проведenu у вересні 2012 р., газета олігарха Рината Ахметова “Сьогодні” 28 вересня 2012 р. переконувала читача про те, що уряд дбає про розвиток вугільної галузі [25]. В середині жовтня 2012 р. цю тему відображала й “Комсомольської правде”, яка розгорнула матеріал про те як віце-прем’єр і заступник глави Партії регіонів Сергій Тигіпко відвідав підприємство “Маршал”, на якому роблять трубопровідну арматуру й розповів при цьому, як уряд планує поліпшувати інвестиційний клімат, створювати робочі місця, дбати про кадри. При цьому він поставив у приклад губернатора Калузької області, який уміло залучає зарубіжні інвестиції. В одному матеріалі, як бачимо зроблено важливі пропагандистські акценти: урядова політика спрямована на розвиток регіону, відкриває перспективу інвестицій і створення робочих місць. До цього під пером журналіста додалася ще й уміла проросійська пропаганда: орієнтуємося на російський приклад і буде добре так, як в Росії [12]. За кілька днів той самий сюжет з аналогічними акцентами розгорнула газета “Факти”, що впливала на багатомільйонного читача з невибагливими політичними запитами. “Останнім часом ми прийняли – багато рішень, спрямованих на створення гарних умов для інвесторів”, – підкреслював віце-прем’єр. За його словами, влада піде назустріч тим бізнесменам, які створюватимуть легальні та високооплачувані робочі місця. Загалом до 2020 р. уряд мав намір створити додатково шість мільйонів робочих місць [22, с. 4].

Тим часом, хвиля закриття нерентабельних заводів та шахт тривала понад два десятиліття. Вона мала катастрофічні наслідки для всього укладу життя регіону, з нею разом ішли її супутники – безробіття, алкоголізм, зростання злочинності, повний занепад інфраструктури. Для населення це означало неможливість виживання, у пошуках роботи зростала міграція, внаслідок чого цілі міські райони перетворилися на пустку. Ці всі масштабні соціальні явища були наслідком, з одного боку, загальної неефективності соціально-економічної системи на Донбасі, розкрадання багатомільярдних ресурсів, вкладених у реструктуризацію, а з іншого, зацікавленості владних структур в збереженні можливостей для експлуатації сировинних і людських ресурсів краю, а головне в збереженні контролю над свідомістю й настроями населення.

Ці процеси мали вкрай негативні наслідки й у психологічному плані, оскільки при цьому руйнувалася система забезпечення життєво важливих потреб, відчуття власної потреби. Психолог Андрій Башкіров із Донецька зазначає, що раптова втрата звичних засобів заробляння грошей, викликає страх перед будь-якими змінами, людина і тримається навіть за мінімум, який має. А звідси й прагнення “стабільності”, яке переростає в нав’язливе бажання. Саме на цьому грали найняті олігархами політтехнологи. Тим часом, в

ході деіндустріалізації руйнувався важливий складовий сенсотвірний ментального комплексу, який сягав корінням ще советських часів і заціпав сформовані в масовій свідомості стереотипи про “шахтарські династії”, “стахановські рекорди”, “пролетарську гордість за свій завод”. Тому значна частина людей без “рідного” підприємства узагалі втрачали сенс існування. Руйнувалися всі підвалини усталеного буття, громадяни переставали цінувати й любити місце, де народились і прожили вік. Звідси всі проблеми “чорного поясу України” – пияцтво, байдужість до законів, вибух криміналітету тощо [2].

Кримінальні зіткнення у боротьбі за власність спалахнули в Донецькому краї ще в 1990-х. [13] У цій боротьбі й сформувалася соціокримінальна, а згодом – кримінально-політична верхівка регіону. Зокрема, старші мешканці Донецька пам’ятають Ріната Ахметова ще “рудим відморозком, який приїжджав на “стрелки” з ланцюгом в руці, наводячи жах на численних свідків його подвигів”. Засновник організованого злочинного угруповання “Люкс” Ахатя Брагін, відомий під прізвиськом Алік Грек мав Ріната Ахметова за ближчого соратника, а з іншого боку – конкурента, був убитий 15 жовтня 1995 р. На самого Ахметова було вчинено чимало замахів, однак йому вдалося вижити в шалені 90-ті. У ці роки Донецьку область було перетворено в кримінальний анклав, який з 1999 по 2005 р. взагалі перебував у складі України суто номінально. Тоді ж сформувався союз політичних та кримінальних кланів, який закріпив загальну тенденцію криміналізації краю. Підтримавши на президентських виборах 1999 р. кандидатуру Леоніда Кучми, угруповання “Люкс” одержала в свої руки міліцію, прокуратуру, податкову адміністрацію. Для Кучми, що балотувався тоді на другий термін, результати в Донецькій області мали вирішальне значення. Оскільки Донецька область була традиційно на боці комуністів, тобто й цього разу могла підтримати його опонента, лідера комуністів Петра Симоненка, то Кучма домовився з донецьким бандформуванням “Люкс” про те, що воно всіма доступними засобами забезпечить необхідні результати голосування, а після виборів віддасть Донецьку область у розпорядження Ахметову та Януковичу. “Люкс” виконав своє завдання, Кучма – одержав другий президентський термін, а в Донецькій області утворилося квазідержавне утворення, яке мало власну армію (бойовики “Люкса”), міліцію (в формі української міліції) власну кримінально-політичну ідеологію [1]. Зауважимо, що в менталітеті кримінального середовища немає місця для українських ідейно-культурних виявів. У ньому люди, причетні до них трактуються в категоріях “лох”, “придурок”, “отморозок” і, звичайно ж – “бэндэровец”. Угруповання “Люкс” завжди сповідувало й пропагувало поняття, в основі яких лежить крайня ненависть до всього українського.

Саме в Донецьку вперше було застосовано практику використання дрібного криміналітету для нападів на журналістів і громадських активістів під час масових заходів. Авторство належить “люксівцям”, які 31 жовтня 2003 р. вперше вивели на вулиці Донецька гопників і вихованців боксерського клубу ім. Єлісеєва з арматурою й камінням перед проведенням партійного з’їзду “Нашої України”. Саме тоді це угруповання вперше зігнало людей з російськими прапорами на площі перед Донецькою облдержадміністрацією. Основну масу зібраного натовпу тоді становили бюджетники. Так під проводом керованого Р. Ахметовим “Люксу” було зафіксовано спілку організованого криміналітету зі службовцями державних структур формально незалежної України. Через рік зграї гопників битимуть молотками учасників “помаранчевого” мітингу біля пам’ятника Шевченкові в Донецьку і влаштують “антимайдан” в Маріїнському парку в Києві. Після перемоги Помаранчевої революції із закинутих шахт підняли 50 трупів, жертв “Люксу”. За ґрати мали сісти не лише його бойовики, але й начальник обласного управління міліції Костянтин Пожидаєв. Але незграбний союз тодішнього президента Віктора Ющенка з вождем Партії регіонів, тодішнім прем’єр-міністром Віктором Януковичем унеможливила розкриття злочинів “Люкса”, очолюваного Р. Ахметовим [1]. Згодом, в 2014 р., вся імперія “Люкса” працювала на організацію в Донецьку сепаратистських заколотів. Організацією погромів проукраїнських мітингів безпосередньо займалися колишній секретар Донецької міської ради Николай Левченко й Сергей Богачов, його наступник. Саме вони керували завезенням автобусами “туристів Путіна” через Луганську область, розселяли їх в готелях і гуртожитках, писали сценарії погромів, планували вбивства. Розроблена під керівництвом Колесникова “концепція” про особливий донбаський народ, який завжди протистояв хохлам і спирався на допомогу спільномовних братів з Росії, мала метою передовсім ідеологічно закріпити відособленість Донбасу й право угруповання “Люкс” встановлювати там свої власні закони. Саме за організацію в 2003 р. проросійського мітингу одверто провокативним нав’язливим гаслом “Русофобство – это черная зависть к Великим москалям” й проведення інших PR-акцій на користь Партії регіонів, Н. Левченко й одержав посаду секретаря Донецької міської ради [1].

Николай Левченко походить із сім’ї високопоставленого сановника КГБ. Почав кар’єру як активіст Комуністичної партії, згодом перейшов у Партію регіонів. 2004 р. обраний секретарем Донецької міської ради. За даними колишнього глави СБУ Валентина Наливайченка, Вадим Колісниченко та Николай Левченко “марили” “Донецькою республікою” й готували анексію Криму ще з 2004 р. Рух “Донецька республіка” було створено ще 2005 р. [7]. Николай Левченко став відомим широкій аудиторії після скандальної заяви щодо української мови: “Без всяких сомнень російський язык станет вторым государственным. Почему идет такое сопротивление? Потому что противники русского языка прекрасно понимают, какие будут результаты. Украинский язык — язык фольклора. И с приданием статуса государственного русскому, необходимость говорить на украинском просто отпадет. Это не язык науки. Он не умрет, на нём будут писать песни, рассказывать анекдоты, он станет фольклорным. А русский язык — язык науки, язык цивилизации”. У цих твердженнях Николай Левченко виступає як типовий “донецкий”. Очевидно саме тому ці висловлення не стали на заваді вождям Партії регіонів розглядати його як одного з цільних кандидатів у депутати на виборах до Верховної Ради в 2012 р. У цьому комплексі уявлень він і діяв як секретар Донецької міської ради, а згодом депутат Верховної Ради й ідеолог Партії регіонів.

Основні політичні інтерпретації цього ідеолога Партії регіонів крутяться довкола типових російських імперських догм. Поняття цивілізації він підпорядковує меті імперської інтеграції: “В мире есть европейская, буддийская, африканская, североамериканская цивилизации. У нас восточнославянская, и все три восточнославянские страны должны воссоединиться”. Обивательська самовпевненість поєднується із банальним невіглаством, яке підпорядковане тій же загальній меті. “В Украине существует множество диалектов, и люди друг друга не понимают. Поэтому самый удобный вариант сделать так: государственным языком станет русский. Никто из тех, кому я рассказываю это в Донецке, не спорит со мной”. Його інтерпретація об'єднаного “государства восточных славян” відгонить банальною російською політичною маніловщиною, у якій кінцева мрія все та ж: “Потом к нам присоединится Казахстан, Грузия и другие страны”. Щодо себе заявляє: “Я украинец, у меня украинская фамилия, но пока русский не будет государственным, я буду его отстаивать всюду”. А ось про Шевченка: “Шевченко поэзия мне не нравится, она очень убогая. Он постоянно пытается кого-то ущемить, где-то с кем-то борется, его все пытаются обижать, он сопротивляется. Это скучно” [11].

Як ще один характерний приклад з числа багатьох депутатів цього пошибу слід назвати кримінального авторитета Нуруліслама Аркаллаєва. Кримінальну кар'єру він розпочав як середньої руки рекетир, потім очолив одну з впливових організованих злочинних груп Донецька. У першій половині 1990-х він виступив на боці “Люкса” і брав участь в кровопролитних боях з бандами суперників. Разом з тим розгорталася і його торгівля сурогатною горілкою. У Верховній Раді Аркаллаєв як професійний спортсмен-борець проявив себе як вожак (“бригадир”) в організації мордобойів на боці Партії регіонів. У цій справі Нуруліслам Аркаллаєв був поряд з іншими народним депутатами від цієї партії – Юрієм Чертковим (кличка “Чорт”), Сергеем Кієм (кличка “Кий”), Юрієм Іванющенком (кличка “Юрец Малой”) та экс-начальником Управління внутрішніх справ Донецької області Владіміром Малишевим як “смотрящим” за міліцією. [23].

На підставі сказаного, можемо стверджувати, що в подібній системі формування й функціонування влади гуманітарна політика як така, за своїм основним змістом відсувається далеко на задній план, стає фантомом, фікцією, за винятком хіба що тих спланованих масових акцій, що заторкують настрої ностальгії за советськими символами й штампами, чи пов'язані з різноманітними провінційно-регіональними пропагандивними заходами, орієнтованими на російську масову культуру.

Із цього випливає важливий підхід до формування джерельної бази дослідження, а саме, до аналізу гуманітарної проблематики важливо залучати не так офіційні джерела державних структур, як спостереження людей, причетних до подій, здатних бачити їхній зміст і суть, оцінювати їх з глибини національного інтересу. Тут ми хочемо підкреслити важливий пізнавальний момент: український національний інтерес і полягає в повноті реалізації гуманітарної політики в усіх її складових. На противагу цьому, олігархічні й партійно-кланові цілі у формуванні політики загалом полягають у втриманні контролю над народним господарством, всупереч природному праву рівного доступу до земельних, природних, інформаційних ресурсів. Тому формовані ними урядові структури й ЗМІ за своєю природою не можуть формувати відповідальності соціальної, гуманітарної та інформаційної політики, а відтак й джерела, що виходять з них, потребують дуже специфічного підходу у використанні.

Прикладом, який засвідчує необхідність критичного підходу до офіційних документів державних чиновників може стати текст програмового послання Віктора Януковича, розтиражованому вже після приходу його до влади на початку 2010 р. [18]. Прикметно, що головний слоган передвиборчої програми кандидата в Президенти України від Партії регіонів, на перший погляд, був суголосний із гуманітарним підходом, і сама його програма називалася “Україна для людей”. Вона була широкосяжною, але насамперед, відповідала невибагливим запитам виборця із стійкими патерналістськими очікуваннями советського обивателя. На цьому соціальному маніпулюванні й діяли політичні пропагандисти найціннішого проолігархічного кримінально-політичного угруповання в Україні, що виросло у специфічних соціальних умовах Донецького краю.

У згаданому ж програмовому зверненні В. Януковича виразно прочитуються й характерні проросійські гасла, в яких спекулятивно поєднується соціальне маніпулювання (“большой Папа знает о наших нуждах”) і компрометування самого факту незалежності України: “Бідність і злидні стали головною проблемою незалежності. Майже 30 % наших громадян знаходяться за межею бідності” [18, с. 5 – 6]. Пересічний виборець Донецького краю, не любив критики соціальних порядків ССРСР, політичного режиму, заведеного комуністичними вождями й зазіхання на їхні пам'ятники, зате любив пов'язувати всі свої негаразди саме з незалежністю. У цьому йому підігравали, конкуруючи між собою за вплив на виборців, комуністи й регіонали. Офіційний лідер останніх В. Янукович саме на догоду совковому обивателєві твердив: “Подивіться на українську політику очима пересічного громадянина : війни за пам'ятники, постійний пошук ворогів , переписування історії, звинувачення цілих поколінь у тому, що вони якось не так прожили своє життя, приниження з мовного питання і так далі” [18, с. 7]. “Відповідаючи на очікування людей (sic! – А. З.), – наголошує новий Президент, – я пропоную курс глибоких реформ і системної модернізації країни ... У фокусі цього курсу – людина (sic! – А. З.) як унікальна особистість і як громадянин , патріот своєї Батьківщини”. [18, с. 7].

Дбаючи про те, що Президент має справити враження модерного реформатора, спічрайтери В. Януковича вклали в його уста слова про створення нової інфраструктури країни, робочих місць , залучення новітніх виробничих технологій , а з іншого боку , про гуманістичні цілі суспільного розвитку , економічного і духовного розквічення особистості , соціальної захищеності, турботи про життя , здоров'я та матеріальний стан людей , практичні гарантії громадянських прав і свобод” [18, с. 7]. Він продовжує переконувати, що йому йдеться про творення “справжньої республіки як спільної справи громадян ,

об'єднаних спільним інтересом до розвитку країни та розумінням суспільства як спільного блага", і про те, що система державних інститутів має бути "поставлена під контроль громадян", і про те, що успішна модернізація може бути лише за умови "випереджального розвитку гуманітарної та соціокультурної сфери". І про те, що "сама гуманітарна політика в нових суспільно-політичних умовах покликана сформувати обрії майбутнього для країни і для кожного громадянина". І про те, що "Діалог культур – ось той стрижень, який дійсно забезпечить унікальність нашої держави в Європі і світі" [18, с. 15].

Віктор Янукович став провадити кадрову й гуманітарну політику відповідно до тих прийомів управління, які він здійснював на посту глави адміністрації Донецької області. Його ключові кадрові призначення йшли врозріз із гуманітарними запитам українського суспільства й спричинили серйозну шкоду не тільки морально-правовим засадам суспільства, але й фізичному здоров'ю громадян. Брутальні порушення конституційних прав людини на охорону здоров'я й життя були допущені міністром охорони здоров'я Раїсою Богатирьовою, призначеною на цю посаду указом Президента В. Януковича 14 лютого 2012 р. Її діяльність супроводжувала низка корупційних скандалів, закупівлю за державний бюджет ліків вигравали фіктивні компанії, й до того ж придбані такими чином ліки виявилися неякісними. Після Революції Гідності і втечі В. Януковича Генпрокуратура оголосила в розшук та заочно заарештувала Р. Богатирьову за підозрою у розкраданні бюджетних коштів на суму 6 млн. гривень [27]. В ході журналістських розслідувань було викрито, що до України з Куби довозили небезпечні вакцини, які розфасовували вже в Україні. З'ясувалося, що від неякісної вакцини за два роки загинули 11 дітей [24].

Під час обговорення питання про діяльність міністра на пленарному засіданні Верховної Ради йшлося про професійну некомпетентність міністра, корупційність, сумнівну якість закуповуваних вакцин. Серед звинувачень названо факти, що Раїса Богатирьова навмисне приховувала викрадення людей з лікарень, замовчувались допити важкохворих, вводила в оману міжнародну громадськість про кількість постраждалих і вбитих внаслідок сутичок під час Революції Гідності [27]. Верховна Рада України ухвалила постанову про звільнення й усунення з посади міністра Р. Богатирьової "За систематичне і грубе порушення вимог статей 3, 22, 49 Конституції України, у частині незабезпечення належної реалізації невід'ємного права кожної людини на рівний та справедливий доступ до охорони здоров'я та якісної і своєчасної медичної допомоги, неналежне виконання державних цільових програм і комплексних заходів з охорони здоров'я, поширення корупційних схем під час здійснення Міністерством охорони здоров'я України державних закупівель фармацевтичної продукції, розтрати бюджетних коштів [19].

Як бачимо, соціально-економічні процеси в Україні в постсоветську добу визначалися передовсім боротьбою за розподіл державної власності, доступ до ресурсів державного бюджету та Світового банку. Соціально-гуманітарні запити суспільства були відсунуті на задній план. Боротьба за власність і доступ до ресурсів у Донецькому краї набула кримінального характеру, там зароджувалися кримінально-політичні клани, які в другій половині 1990-х зосередили контроль над цим регіоном, а згодом захопили урядові структури в Києві. Боротьба за президентство команди В. Януковича позначилася низкою кримінальних переступів, які засвідчили зневагу до прав людини, виборчого права. Разом з ним до влади прийшла група осіб, діяльність яких посилювала криміналізацію влади й становила загрозу для здоров'я й життя людей, спричинила руйнування гуманітарного поля й посилення агресивної антиукраїнської риторики.

Джерела та література

1. Бойко Владимир. У бандитов Родины нет. Автономная республика "Люкс": от убийств к погромам / Владимир Бойко. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://antikor.com.ua/articles/70599-u_banditov_rodiny_net_avtonomnaja_respublika_ljuks_ot_ubijstv_k_pogromam
2. Буткевич Богдан. Привиди виробництва. Незворотна деіндустріалізація Донбасу призводить до знелюднення регіону / Богдан Буткевич. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/Society/66870>
3. Бык Алексей, Пидвезяный Микола, Николай Левченко: Мне всегда очень нравился ранний Сталин // Алексей Бык, Микола Пидвезяный // "Главком". [Електронний ресурс]. – Режим доступу: 2013. 26 верес. <http://glavcom.ua/interviews/122232-nikolaj-levchenko-mne-vsegda-ochen-nravilsja-rannij-stalin.html>
4. Гавришко Марта. Нова амнезія Голодомору по-українськи / Марта Гавришко // Історична правда. – 2010. – 23 листоп.
5. Гаухман Михайло. Страсті за Донбасом / Михайло Гаухман. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.historians.in.ua/index.php/en/avtorska-kolonka/1516-mykhailo-haukman-strasti-za-donbasom>
6. Гуманітарна політика Української Держави в новітній період : [монографія] / за ред. С. І. Здіюрука. – К. : НІСД, 2006. – 403 с.
7. Дзеркало тижня. – 1998. – 7 серп.
8. Жадан Сергій. "Багато хто забуває що і в Донецьку, і в Луганську під час революції були свої Майдани". [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://espresso.tv/article/2016/07/04/zhadan_bagato_khto_zabuvaye_scho_v_donecku_i_lugansku_buly_svoyi_maydany
9. Казанський Денис. Лисичанськ опинився на межі соціального вибуху / Денис Казанський. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/Society/82631>
10. Казанський Денис. Чорна лихоманка: Нелегальний видобуток вугілля на Донбасі. – К.: Темпора, 2015. – С. 51, 54.
11. Карнаузов Егор. Николай Левченко: украинец как русский анекдот / Егор Карнаузов // Аргумент. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://argumentua.com/stati/nikolai-levchenko-ukrainets-kak-russkii-anekdot>
12. Климова Алена. Ищем инвесторов и профессионалов / Алена Климова // Комсомольская правда в Украине. – 2012. – 13 окт. (№ 227). – С. 7.
13. Магрицька І. Українська мова як чинник державотворення / Ірина Магрицька // Універсум. – 2004. – № 10 – 12.
14. Михальченко Н., Андрущенко В. Украина разделенная в себе: от Леонидии к Виктории. Т. II. – К.: ИПиЭНИ имени И. Ф. Кураса НАН Украины, 2012. – С. 436 – 437.
15. Найем Мустафа, Лещенко Сергій. Орбіти уряду Миколи Азарова / Мустафа Найем, Сергій Лещенко. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/articles/2010/03/13/4859050/>

16. Николай Левченко и Вадим Колесниченко бредили “Донецкой республикой” и готовили аннексию Крыма еще с 2004 года. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://antikor.com.ua/articles/116705-nikolaj_levchenko_i_vadim_kolesnichenko_bredili_donetskoj_respublikoj_i_gotovili_anneksiju_kryma_esh
17. Послання Президента України Віктора Януковича до Українського народу (з Експертною доповіддю НІСД “Україна ХХІ століття. Стратегія реформ і суспільної консолідації”) / укладач А. В. Єрмолаєв. – К.: НІСД, 2010. – 128 с.
18. “Про звільнення від виконання обов’язків Міністра охорони здоров’я України Богатирьової Р.В.” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rada.gov.ua/news/Povidomlennya/88069.html>
19. Проблеми та пріоритети модернізації української культурної політики : аналіт. доп. / С. І. Здіюрук, А. О. Астаф’єв, М. Т. Степико, О. Л. Валевський [та ін.] ; за заг. ред. С. І. Здіюрука. – К. : НІСД, 2014. – С. 11.
20. Рудницький Юрій. “Де нема рицаря – приходять бандит”. Як влада відмовилася від 600-річчя Грюнвальду / Юрій Рудницький // Історична правда. – 2010. – 27 лист.
21. Рыбьянцев, Валерий. Сергей Тигипко: “В последнее время мы приняли много решений, направленных на создание хороших условий для инвесторов” : по словам вице-премьер-министра, власть пойдет навстречу тем бизнесменам, которые будут создавать легальные и высокооплачиваемые рабочие места / Валерий Рыбьянцев // Факты и комментарии. – 2012. – 16 окт. (№ 188). – С. 4.
22. Семенец Георгий. Нурулислам Аркаллаев: “Нурик” украинского парламента / Георгий Семенец. Електронний ресурс. – [Режим доступу]: <http://argumentua.com/stati/nurulislam-arkallaev-nurik-ukrainskogo-parlamenta>
23. Смертельно опасные вакцины сына “регионалки” Богатыревой завозят в 20-литровых бочках с Кубы, а затем фасуют. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://censor.net.ua/v232682>
24. Солонина Євген. Мінісвіти вже не сприятиме освіті рідною мовою? / Євген Солонина [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/2119068.html>. 2010. 5 серп.
25. Сорокин, Олег. Украина даст новый импульс развитию угольных шахт / Олег Сорокин // Сегодня. – 2012. – 28 сент. (№ 217). – С. 4.
26. Экс-глава Минздрава Раиса Богатырева объявлена в розыск // Корреспондент.net, 24 октября 2014. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://korrespondent.net/ukraine/politics/3435660-eks-hlava-mynzdrava-raysa-bohatyрева-objavlena-v-rozysk>

Zinchenko A. Dehumanisation of social relations and imitation of humanitarian policy by the ruling groups of Donbas region

The study covers the origins of dehumanizing social relations in Ukraine in second half of 1990s - early 2000s, The study covers the origins of dehumanizing social relations in Ukraine in the second half of 1990s - early 2000s, their expressions in Donetsk region, specifics of ideologem and recruiting policies of regional elites within the humanitarian policy field.

Key words: humanitarian policy, dehumanization of social relations, recruiting policy, ideologems, Donetsk region